

УДК 339.13:633.854.78(477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2022.1(28).142-149

Микола Талавиря,

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії

Василь Полохович,

аспірант кафедри економічної теорії

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Оксана Берча,

ст. викладач кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕКСПОРТ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Дослідження сучасного стану і розвитку виробництва та переробки олійних культур в Україні показало, що олієжирова галузь є досить перспективною.

У статті проаналізовано експорт ринку соняшникової олії в Україні та світі, перспективи його розвитку в майбутньому, досліджено особливості попиту та пропозиції, основних цінових і нецінових чинників та фактори, що впливають на формування цін у галузі.

Обґрунтовано методичні і практичні рекомендації щодо формування макроекономічної рівноваги попиту та пропозиції експорту соняшникової олії.

Ключові слова: виробництво; експорт; олія; попит; пропозиція; ринок; соняшник; ціна.

The article analyzes the export of sunflower oil market in Ukraine and the world, prospects for its future development, examines the features of the supply and demand market, the main price and non-price factors and factors influencing price formation in the industry.

Our study of the current state and prospects of development of production and processing of oilseeds in Ukraine has shown that the oilseed industry is quite promising.

Research methodology. The following methods were used in the study: comparative analysis (to compare indicators in the dynamics), monographic (for a comprehensive and in-depth study of individual phenomena, processes and identify causal links of their development), systemic (consists of studies of certain objects as complex systems), economic and mathematical (allowed to establish the quantitative impact of individual factors on the studied result), statistical (when working with statistical information and analytical calculations).

Results of the research. The export of sunflower oil in Ukraine and the world is analyzed and the dependence of price fluctuations on the sunflower market in Ukraine depending on internal and external factors of supply and demand for this product is established.

Our study gives grounds to claim an increase in the share of sunflower oil exports and prices on world markets.

The analysis revealed that the most appropriate for the export of sunflower oil is: increasing world demand for these products, which will increase the competitiveness of agricultural enterprises.

Elements of scientific novelty. It consists in substantiating theoretical, methodological and practical recommendations for the formation of macroeconomic balance of supply and demand for sunflower oil exports.

Practical significance. The results of the study can be used to address issues related to sunflower oil exports to Ukraine and the world.

Keywords: production; export; oil; demand; offer; market; sunflower; price.

Методика дослідження. Використовувалися такі методи: порівняльного аналізу (для зіставлення показників у динаміці), монографічний (для всебічного й глибокого вивчення окремих явищ, процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їх розвитку), системний (полягає у дослідженнях певних об'єктів як складних систем), економіко-математичний (дав змогу встановити кількісний вплив окремих факторів на досліджуванний результат), статистичний (під час роботи зі статистичною інформацією та аналітичних розрахунків).

Результати дослідження. Проаналізовано експорт соняшникової олії в Україні та світі та встановлено залежність цінних коливань на ринку соняшнику в Україні залежно від внутрішніх та зовнішніх факторів попиту та пропозиції на цю продукцію.

Проведене нами дослідження дає підстави стверджувати про збільшення частки експорту соняшникової олії та її ціни на світових ринках.

У результаті аналізу виявлено, що найбільш важливим для експорту соняшникової олії є збільшення на неї попиту в світі, що підвищить конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Постановка проблеми. Експорт ринку соняшникової олії є стратегічно важливим для формування бюджету України. Цінові та нецінові чинники, які впливають на формування макроекономічної рівноваги, з точки зору попиту та пропозиції будуть визначальними при збільшенні експорту соняшникової олії. На сучасному етапі розвитку олієжирова галузь України має ряд переваг для зміцнення позицій експорту соняшникової олії на міжнародні ринки і забезпечення фінансової стабільності держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти розвитку маркетингових досліджень та вивчення економічної кон'юнктури ринку експорту соняшникової олії опрацьовано у дослідженнях іноземних і вітчизняних учених-економістів: М.В. Газуди [3], Л.М. Газуди [3], М.П. Талавіри [1, 2, 3, 4, 5], В.К. Збарського [6] та інших.

Виклад основних результатів дослідження. Для забезпечення макроекономічної стабільності в державі проаналізуємо ринок олії з точки зору впливу цінних і нецінних чинників.

Одним із важливих факторів формування цього ринку є обсяг експорту досліджуваної продукції, який значно перевищує показник за аналогічний період попереднього маркетингового року. За вересень-січень 2021/22

протягом маркетингового року експорт соняшникової олії з країни досяг 2,65 млн тонн, що практично дорівнювало показнику за аналогічний період 2020/21 маркетингового року і на 5% перевищило показник аналогічного періоду 2019/20 маркетингового року, коли за сезон з країни було відвантажено рекордні 6,63 млн тонн. Для більш глибокого аналізу ми застосували макроекономічний термін «мінливість очікування». В результаті проведеного дослідження встановлено, що в найближчі місяці попит імпортерів на українську олію може збільшитися, що стимулюватиме до зростання і внутрішню переробку, проте не останню роль відіграватиме геополітична ситуація навколо України. В поточному сезоні однією з причин, з якої поставки соняшникової олії на зовнішні ринки не зростають при такому прирості врожаю соняшнику в світі і в Україні зокрема, є її висока вартість порівняно з іншими оліями, використовуваними в харчовому виробництві. Враховуючи значне зростання вартості пальмової та соєвої олій на світовому ринку в останні кілька місяців, конкурентоспроможність соняшникової зросла, що може сприяти підвищенню попиту на продукцію, особливо з боку індійського та китайського ринку. Потенціал експорту української соняшникової олії в сезоні-2021/22 знаходився на високому рівні — 6,6 млн. тонн і практично повною мірою може задовольнити попит на неї в таких країнах, як Індія та Китай. Ключовий індійський імпортер рослинних олій заявив, що побоюється геополітичних ризиків і можливого припинення поставок української олії через загострення конфлікту України і Росії і вже планує наростити закупівлі соняшникової олії з Росії та Аргентини. Аргентина наступного сезону може виробити соняшник, урожай якого в поточному сезоні оцінюється аналітиками на досить високому рівні – 3,18 млн тонн. До вже існуючих викликів і ризиків для ринку соняшникової олії в поточному сезоні приєднується дуже важливий фактор — геополітична обстановка, побоювання великих імпортерів щодо здатності України постачати продукцію вчасно, а також оцінка цих ризиків судновласниками при наданні суден під навантаження. Станом на 11 лютого ц.р. з України вже було відвантажено майже 190 тис. тонн, що всього на 11% поступається показнику за аналогічний період попереднього року. Якщо експорт соняшникової олії через морські порти буде заблоковано, при цьому при перевезенні автомобільним транспортом витрати на одну тонну можуть збільшитися на 45-80 американських доларів, або 1485 гривень до 2640 [4].

На світовому ринку соняшникової олії зростання чи зменшення ціни буде залежати від запасів та логістичної складової, а також перерозподілу ринків, які були майже стабільними за останні дванадцять років. Україна лідирує на світовому ринку соняшникової олії – 32.1% у світовому виробництві та 56.1% у світовому експорті. Але у зв'язку зі зменшенням площі посіву ці показники суттєво зменшаться, якщо ціна зросте, то вони наблизяться до середніх значень макроекономічної рівноваги [5].

Головною особливістю ринку соняшникової олії є суттєва різниця в періоді посадки та збору врожаю в різних країнах світу, що визначило специфіку встановлення маркетингового періоду. Так, зокрема в Україні, Росії

та Туреччині маркетинговий рік визначено з вересня до серпня наступного року, у ЄС – з жовтня до вересня, в Аргентині – з березня до лютого відповідно. Тому зазначене дозволяє підтримувати певний стабільний рівень пропозиції на ринку соняшникової олії протягом усього року, за винятком окремих непередбачуваних ситуацій або форс-мажорних обставин.

Протягом останніх кількох років спостерігається зростання врожайності соняшника в світі і збільшення виробництва соняшникової олії. Це привело до поступового зниження світових цін на соняшкову олію, яке спостерігається з 2016 року, але водночас протягом 2018 року падіння цін на соняшкову олію прискорилося, і вони досягли найнижчого рівня з початку 2007 року, при цьому причиною такої динаміки були рекордні врожаї, насамперед в Україні. Якщо порівняти зростання цін в Україні і країнах Європейського Союзу, то швидкість подорожчання олії вражає. Рекордсменом останніх тижнів з подорожчання стала соняшникова олія – ще місяць тому вартість літра соняшникової олії, залежно від виробника, становила від 34 до 49 грн. А вже наприкінці березня у продуктових мережах ціни на соняшкову олію сягнули 60-80 грн за літр. З 18 по 25 березня 2022 року подорожчання становило в середньому 0,9 гривні за пляшку [2]. Таке зростання було б нормальним за умови неврожаю соняшнику торік і нестачі сировини для забезпечення внутрішніх потреб. Але ж Україна одночасно із цінами також продовжує стрімко нарощувати експорт зернових олійних культур та соняшникової олії та утримує першість у виробництві та експорті цього продукту за собою. Водночас соціальні мережі вражають відеосюжетами з продуктових магазинів у Євросоюзі, де на полицях бачимо соняшкову олію українського виробництва за ціною до 10% нижчою, ніж в Україні [3].

За даними Державної служби статистики урожай соняшнику в Україні у 2020 році скоротився на 2 млн. тонн, або до 13,1 млн. тонн. Україна залишається найбільшим у світі виробником соняшникової олії та експортером номер один за обсягом постачання олії на світовий ринок. У 2020 році експорт соняшникової олії з України вдруге поспіль сягнув рекордного показника – 6,9 млн тонн, що на 12% більше рекорду 2019 року у 6,1 млн тонн. Виторг від продажу соняшникової олії торік сягнув \$5,3 млрд, що на 24% більше, ніж у 2019 році. За період з жовтня по лютий 2020-2021 маркетингового року експорт соняшникової олії з України сягнув майже 2,1 млн тонн порівняно з 1,9 млн тонн за аналогічний період торік. Обсяг внутрішнього ринку рослинної олії становить близько 0,5 млн тонн – менш як 10% від усієї продукції, що виробляється в Україні. Понад 90% української соняшникової олії експортується. А експортні ціни наразі зростають з цілком об'єктивних ринкових причин, проте формування і перерозподіл ринків відбудеться в найближчій перспективі [1].

За даними продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO), світові ціни на соняшкову олію протягом року з лютого 2020 по лютий 2021 року зросли на 50%. Основною причиною подорожчання експерти ринку називають зростання біржових цін на соєві боби та соєву олію. Ще у грудні 2020 року, через зростання вартості соєвих бобів та соє-

вої олії, соняшникова олія подорожчала до \$1,17-1,2 тис. за тонну. Виросли закупівельні ціни на соняшник в Україні – до 20–20,3 тис. грн за тонну. Виробники, очікуючи подорожчання олії, зменшили продажі, що вплинуло на ринок соняшnikової олії. Загалом у світовому подорожчанні рослинних жирів зіграли роль ряд не пов'язаних один з одним чинників. І це не лише посушлива погода у Латинській Америці, яка значно зменшила врожай зернобобових у цій частині земної кулі.

За даними FAO, ціни на соєву олію зросли під впливом скорочення експортної пропозиції в Південній Америці та підвищення попиту, особливо з боку Індії. Внаслідок страйку в Аргентині наприкінці грудня перед самим новим 2021 роком понад 170 суден застрягли у портах, чекаючи своєї черги на відвантаження соєвої олії та шроту, кукурудзи та пшениці. Тим часом світові котирування на соєвий шрот та олію за цей період виросли на 10%. Палата виробників та експортерів соєвої олії Аргентини, аби вгамувати ситуацію, навіть пропонувала страйкарям підвищити зарплати на 35% та виплатити кожному по \$840 бонусів (70 тис. песо) [6]. Загалом, як наслідок, відтоді експортні ціни на сиру соняшникову олію з України почали рости та до березня сягнули \$1300 за тонну, що стало новим 4-річним максимумом. А повідомлення про купівлю підприємцями з Індії 10 тис. тонн української соняшnikової олії за ціною \$1470 за тонну з постачанням у березні-квітні спричинило загальне підвищення біржових цін. Та ще й кількість пропозицій української соняшnikової олії різко зменшилася – вітчизняні продавці вирішили почекати, поки з 1 березня 2021 року ставка ПДВ на соняшник зменшиться з 20% до 14%. І хоча наразі покупці не дуже то й поспішають купувати олію за новими підвищеними цінами, навряд чи найближчим часом вартість цього продукту у світі суттєво впаде.

Зіграли свої ролі й інші потужні гравці ринку. На вартість соняшnikової олії вплинула і позиція Росії, яка активно гралася у протекціонізм та регулярно змінювала правила гри, чим остаточно заплутала ринок. Рішення РФ підняти експортне мито на насіння соняшнику до 30% з 9 січня по 30 червня поточного року одразу потягло за собою зростання вартості продукту для всіх. Не варто забувати також про Китай, який є найбільшим покупцем української соняшnikової олії. У 2020 році КНР збільшила обсяги імпорту нашої олії на 45% – до 1,25 млн тонн, і немає підстав вважати, що надалі попит на українську олію в Піднебесній зменшиться.

Проаналізувавши динаміку експорту соняшnikової олії за період з 2020 по 2022 рік (табл.1), можна зробити висновок, що Україна збільшила свою частку з 550 тис.т до 6650 тис.т. У процентному співвідношенні це збільшення експорту з 24,6 до 49,8 %. Найбільший відсоток експорту в Україні припадає на 2011-2012 роки – 58,4%. Значними гравцями на цьому ринку є Європейський Союз, який збільшив виробництво з 167 тис.т в 2000 році до 750 тис.т у 2021 році. Слід зазначити, що Туреччина має аналогічний показник у 2021 році, який становить 750 тис.т. Значний вплив на формування експорту соняшnikової олії у світі має Аргентина – з обсягом 630 тис.т у 2021 році, але при цьому відбувся спад порівняно з минулими роками. Дані таблиці 1 свідчать, що найбільший експорт був у 2005 році –

1221 тис.т. Менш значний вплив на експорт продукції мають такі країни, як: Молдова – 145 тис.т, Сербія – 140 тис.т, Казахстан – 130 тис.т, Боснія і Герцеговина – 65 тис.т, всі інші країни мають частку експорту соняшникової олії менше 50 тис.т. Отже, у підсумку загальний експорт соняшникової олії в світі за аналізований період збільшився у 6 разів.

Таблиця 1

Динаміка експорту олії соняшникової в світі, тис. т

Країна	200/2001	2005/2006	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016	2016/2017	2017/2018	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022
Алжир			7	6	1	1			5					
Аргентина	1004	1221	978	790	353	343	502	605	771	783	853	558	800	630
Австралія	6	7	4	3	5	3	5	3	2	1	2	3	1	1
Білорусь		1	1	4			1		1	3	3	6	1	1
Болівія	23	50	45	72	63	55	40	34	31	52	60	56	47	50
Боснія і Герцеговина		9	16	18	25	40	46	64	81	83	78	62	45	65
Бразилія	1		1	1	1		2							
Канада			1	1	4	2	3	1	1	1	1	1	2	2
Чилі									1	2	2			
Китай		1	1	1	1	2	2	1	2	2	2	3	3	3
Єгипет		7	23	89	38	33	18	30	26	20	20	44	18	35
Європейський Союз	167	139	165	207	241	372	418	374	458	526	486	878	679	750
Грузія			2		5									
Гватемала		10	11	8	2	2	3	2	1	2	1	2	2	2
Індія			1	1	1	2	4	3				4	4	4
Іран	25		2	2	3	13	9	6	10					
Казахстан	2	7	9	17	12	16	20	22	41	71	73	118	95	130
Мексика	26	37	25	33	32	37	35	27	45	29	27	22	20	25
Молдова	15	34	52	76	33	97	77	35	60	103	75	146	67	145
Марокко		9	3	1	4	2	2	1	2	9	21	28	14	20
Північна Македонія				1		1	9	12				10	9	8
Парагвай	3	29	27	17	17	7	5	4	1	1	2	3	2	2
Росія	130	616	180	1427	1013	1800	1456	1541	2178	2310	2651	3487	2513	3800
Саудівська Аравія			7	11	9	2				15	15	21	23	20
Сербія			77	94	96	106	109	113	136	134	188	161	155	140

Південна Африка	29	16	48	42	46	57	99	112	69	59	60	60	59	56
Туреччина	4	99	157	271	289	584	631	583	635	389	436	715	639	750
Україна	550	1514	2652	3263	3245	4181	3872	4500	5851	5342	6063	6686	5273	6650
Частка України, %	24,6	38,6	58,4	50,4	58,3	53,6	52,3	55,5	56,0	53,5	54,3	50,9	50,1	49,8
Сполучені Штати	247	95	38	19	28	37	29	39	32	40	55	40	45	39
Усього	2236	3919	4538	6478	5568	7796	7398	8113	10440	9977	11174	13132	10527	13349

Для регулювання цін на соняшникову олію в Україні необхідно втручання держави, оскільки ціни будуть зростати аж до вересня, і споживачі за цей час можуть переорієнтуватися на імпорتنу продукцію, яка виявиться дешевшою за вітчизняну.

Однак, як вважають аналітики американського фінансового конгломерату JPMorgan, на світових сировинних ринках почався новий період росту цін. Цей «суперцикл» буде п'ятим за сто років після останнього, що тривав з 1996 року і досяг піку у 2008 році. Ми вважаємо, що очікувати найближчим часом зниження цін на світових ринках на соняшникову олію, як і на ряд інших біржових товарів, не варто. Форс-мажорні обставини, які наразі виникають у світі, будуть значно впливати на формування вдалої кон'юнктури. Наприклад, у продуктових магазинах Польщі українська соняшникова олія коштує на 10% дешевше, ніж в Україні.

Висновки. На сучасний експорт соняшnikової олії впливатимуть такі фактори: нестабільність виробництва на аргентинських підприємствах, недосконала конкуренція щодо формування цін в Індії, війна з Росією, удосконалення «шовкового шляху» до Китайської Народної Республіки, підняття ціни на внутрішньому ринку в Україні у зв'язку із збільшенням ціни на паливе, зростання біржових відсотків, мита та витрат на логістику. Перелічені фактори матимуть негативні наслідки для України через зростання ціни на соняшникову олію. Подорожчання її на українському ринку призведе до підняття цін на хліб, кондитерські вироби та інше.

При формуванні макроекономічної рівноваги, з точки зору попиту та пропозиції, значний вплив матиме показник «індекс соняшникової олії», який характеризує добробут та продовольчу безпеку українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Talavyria M. P., Talavyria O. M. Aspects of sustainable development enterprises. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2015. Volume 3, No3. P. 147–149.
2. Талавирия М.П., Полюхович В.С., Ващенко І.В. Розвиток олієжирової галузі як стратегічно важливої для розвитку економіки України. // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Ужгородський національний університет. 2021. Випуск 1 (26), С.113-126.

3. Талавиря М.П., Газуда М.В., Газуда Л.М. Розвиток сільських територій в Європейському Союзі: монографія. Ужгород, 2022. С. 154–155.
4. Талавиря М. П. Перспективи розвитку біоенергетичного потенціалу в сільському господарстві // Розвиток біоенергетичного потенціалу в сільському господарстві: матеріали доповідей міжнародного науково-практичного семінару (м. Київ, 10 лют. 2022 р.). Київ, 2022. С. 94–96.
5. Макроекономіка: навч. посібник. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2012. 560 с.
6. Основи економіки підприємства: навчальний посібник / за ред.. проф. В.К.Збарського. Київ-Ніжин, 2016. 576 с.

REFERENCES

1. Talavyria, M. P., Talavyria, O. M. Aspects of sustainable development enterprises. *Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky*. 2015. Volume 3, No3. P. 147–149. [in English].
2. Talavyria, M. P., Polyukhovych, V.S., Vashchenko, I.V. (2021). Rozvytok oliyezhyrovoyi haluzi yak stratehichno vazhlyvoyi dlya rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Development of the oil and fat industry as strategically important for the development of Ukraine's economy]. *Heopolityka Ukrayiny: istoriya i suchasnist': zbirnyk naukovykh prats'*. *Uzhhorods'kyi natsional'nyy universytet – Geopolitics of Ukraine: history and modernity. Collection of scientific works. Uzhhorod National University*, 1 (26), 113-126 [in Ukrainian].
3. Talavyria, M. P., Gazuda, M.V., Gazuda, L.M. (2022). *Rozvytok sil's'kykh terytoriy v Yevropeys'komu Soyuzi* [Rural development in the European Union]. Uzhhorod [in Ukrainian].
4. Talavyria, M. P. (2022). *Perspektyvy rozvytku bioenerhetychnoho potentsialu v sil's'komu hospodarstvi* [Prospects for the development of bioenergy potential in agriculture]. *Rozvytok bioenerhetychnoho potentsialu v sil's'komu hospodarstvi: materialy dopovidey mizhnarodnoho nauково-praktychnoho seminaru Development of bioenergy potential in agriculture: materials of reports of the international scientific-practical seminar*, 94–96 [in Ukrainian].
5. Lysenko, P.P. (2012). *Макроекономіка* [Macroeconomics]. Nizhyn [in Ukrainian].
6. Zbarsky, V.K. (2016). *Osnovy ekonomiky pidpryyemstva: navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of enterprise economics]. Kyiv-Nizhyn [in Ukrainian].